

* Το Ζητούνι (αργότερα Λαμία) υπήρξε το ισχυρότερο πολιτικό, στρατιωτικό και διοικητικό κέντρο, στην Ρούμελη, το οποίον ποτέ δεν κατόρθωσαν να καταλάβουν, οι επαναστατημένοι Έλληνες, κυρίως λόγω της ισχυρής και συγκροτημένης τουρκικής πλειοψηφίας, αλλά και γιατί στρατοπέδευαν εκεί, τα τουρκικά σώματα, συνεπικουρούμενα από τις τουρκικές δυνάμεις της Θεσσαλίας. Το Ζητούνι περιελήφθη τελικά στο Ελληνικό κράτος στις 21 Ιουν. του 1832 ενώ οι περισσότεροι τούρκοι, απεχώρησαν τον Μάρτιο του 1833. Ο Prinz Von Hermann Rükler – Muscau (Entre l'Europe et l'Asie Bruxelles 1840) μας περιγράφει την όψη του Ζητουνίου λίγα χρόνια μετά, πολύ κοντά στα γεγονότα το 1836, καθώς και το σαράϊ του Χαλίλ-Μπέη, όπου εσύρθη δέσμιος ο Διάκος. Το σχετικό απόσπασμα του κειμένου έχει ως εξής «...επισκέφθηκα τον μόνο αξιοθαύμαστο χώρο που διαθέτει αυτή η άθλια πόλη του Ζητουνίου αναφερόμενος στον Ελληνικό στρατόνα που ήταν παλιά το σαράϊ του Πασά, ο οποίος παρουσιάζει μία μοναδικότητα στο συνδυασμό υψηλών και χοντρών πέτρινων τοιχωμάτων με ζωγραφισμένα και διακοσμημένα ελαφριά ξύλινα τμήματα. Θολωτές στέγες από μολύβι (σ.σ. κουμπέδες), ξεκουράζονταν πάνω σε ξύλινα δοκάρια• δάπεδα με κενά στις σανίδες τους τα σκεπάζουν χρυσομένα ταβάνια• είναι πολύ πιθανό όλ' αυτά να πρόσφεραν ένα πολύ γραφικό σύνολο τότε, σήμερα που ένα μέρος του χώρου είναι γκρεμισμένο, ο διάκοσμος και τα χρώματα, έχουν ξεβάψει, τα χρυσομένα ταβάνια έχουν καπνιστεί...». Η περιγραφή αυτή καταγράφει ένα κτίριο που έχει εγκαταλειφθεί στην τύχη του ίσως επειδή υπήρξε η τουρκοφοβία, όπου ο Διάκος, αλλά και άλλοι, άκουσαν την απόφαση του τουρκικού ιερατείου που διέταξε, το ανόσιο, ανάξιο τέλος του αντάξιο της ανατολικής θηριωδίας και βαναυσότητας.

** Αλέξανδρος Θ. Φιλαδελφεύς. Αρχαιολόγος, συγγραφέας, ζωγράφος, γεννήθηκε το 1867. Εσπούδασε φιλολογία στο ΕΘΝ. ΚΑΠ. ΠΑΝ. Αθηνών, όπου διέτελεσε από το 1825 υφηγητής και συνέχισε στο Πανεπιστήμιο της Λειψίας αργότερα. Έφορος Αρχαιοτήτων στην Κόρινθο και στην Νικόπολη. Του αποδίδεται η επινόηση της μεθόδου αφής της Ολυμπιακής φλόγας. Ως ζωγράφος εσπούδασε στην Ακαδημία του Μονάχου στην Βαυαρία, μαθητής του Ν. Γύζη. Προσάρμοσε στα ελληνικά δεδομένα, τις κατευθύνσεις της Γερμανικής Σχολής και του ρεύματος των καλουμένων «Ναζαρινών» των οποίων θεωρητικός υπήρξε ο Θείσιος. Έχει ζωγραφίσει σκηνές εκ της Γραφής, του Εθνικού Αγώνα, της σύγχρονης Ελληνικής ζωής, και την τοιχογραφία στον Άγιο Γεώργιο Καρύκη Αθηνών «Άφες τα παιδιά ελθείν προς εμέ» ο πίνακας του αυτός που παριστά τον Διάκο, ακούοντας την καταδίκη του εις θάνατον, επιλοτεχνήθη κατά την ώριμη ζωγραφική του περίοδο.

1. Γ. Κρέμος από το Στείρι Βοιωτίας (1839-1926) Ιστορικός, αφηγητής Παν. Αθηνών, με σπουδές στο Πανεπιστήμιο της Λειψίας, Γυμνασιάρχης Ιωνιδείου Σχολής στον Πειραιά κλπ. Ως Γυμνασιάρχης στη Λαμία, πρωτοστάτησε στην συγκρότηση επιτροπής (1876) ανεγέρσεως Μνημείου του Αθ. Διακού στην Λαμία, το οποίο τελικώς εστήθη στην ομώνυμη πλατεία. Ο Γ. Κρέμος, υπήρξε εκ των αξιοπίστων, ιδιαίτερα για τα συμβάντα στην Στερεά Ελλάδα, ενώ η εντοπιότητα και ευθυκρισία του, η επι τόπου συλλογή τεκμηρίων και πληροφοριών του, τον καταξιώνει ως τον εγκυρότερον αφηγητή.

2. Ο Κιοσσέ-Μεχμέτ πασάς, κεχαγιάς του Χουρσίτ, διοικητής των τουρκικών δυνάμεων, με 8000 άνδρες και επιλέκτους τουρκαλβανούς, υπό τον Ομερ-Βρυώνη παλαιό σύντροφο του Διακού, στην αυλή του Αλή-Πασά, Κονιάρους ιπείς από την Θεσσαλία και Σαρακιούλιδες της Μακεδονίας, με επικεφαλής τους Χασάν-Τομαρίτσα, Μεχμέτ Τσαπάρη, Τελεχά Μπέη Φεζο συγγενή του Αλή Πασά κ.α.

3. Ο ισχυρός γαιοκτήμων Χαλίλ Μπέης, γαμπρός του Αλή Πασά, διοικητής του Ζητουνίου κατείχε τεράστιες εκτάσεις, στο κάμπο του Σπερχειού, «εντεύθεν», κυρίως σε ρυζοχώραφα, αλλά και κτίσματα, αγροικίες, αποθήκες, μύλους, που εκποιήθηκαν αργότερα, από την χήρα του και τον γιό του Τεφήκ. Προς απελπισίαν βεβαίως των δυστυχών κολλήγων και παρακεντέδων που τα καλλιεργούσαν παλαιόθεν και έβλεπαν τα αρπακτικά σμήνη, των νέων τσιφλικάδων, να εφορμούν και να αντικαθιστούν τους τυράννους. Οι λεγόμενοι αυτοί «ετερόχθονες» πλησιέστερα στις νέες κρατικές δομές, κατάφεραν να αρπάξουν τα κρατικά τσιφλίκια και να δημιουργήσουν δυναστείες, διαμορφώνοντας και τη νέα κοινωνική διαστρωμάτωση, όπου οι κολλήγοι παρέμειναν «γαιοσκώληκες», θεριζόμενοι από τις λοιμικές νόσους, την ελονοσία και την έλλειψη ποικιλιακής διατροφής, που έφερε και την άγνωστη σήμερα νόσο «πάθος» της Γκούσης (βρογχοκήλης) Γ. Αινιάν Απομνημονεύματα σελ. 81, αυτά όμως υπερβαίνουν τον χώρο και τον στόχο της παρούσης εργασίας.

4. Ο Ανασκολοπισμός, αρχαία μέθοδος βασανιστικού θανάτου, αναφέρεται και από τον Ηρόδοτο ως πρακτική των Περσών. Οι Ρωμαίοι, τον αντικατέστησαν με την σταύρωση, ενώ οι τούρκοι επανήλθαν στον ανασκολοπισμό, ως μέθοδο εκφοβισμού των υποδούλων. Ο Ξέρξης (ΗΡΟΔ. VIIS 238) όταν αντίκρισε την σωρό του Λεωνίδα «...έκέλευσε αποταμόντα την κεφαλήν, ανασταυρώσαι...». Παρά τα κωδικοποιημένα και στην εποχή αυτή πολεμικά έθιμα, σεβασμού προς τους πεσόντες αντιπάλους, οι τούρκοι εδώ ετήρησαν την περσική διδασκαλία, ως βάρβαροι ανατολίτες.